

تاریخ تظمیه بیرجند در دوره قاجار

نویسنده گاه

علی نجف زاده

(عضو هیات علمی گروه تاریخ دانشگاه بیرجند)

محمد حسن الهی زاده

(عضو هیات علمی گروه تاریخ دانشگاه بیرجند)

سرشناسه: نجف‌زاده، علی، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور: تاریخ نظمیه بیرجند در دوره قاجار/ نویسندگان: علی نجف‌زاده، محمدحسن الهی‌زاده.

مشخصات نشر: بیرجند: نشر چهار درخت، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۳۰۴ص: مصور، جدول

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۲۲۷-۹-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیا

داشت کتابنامه.

موضوع: پلیس -- ایران -- بیرجند -- تاریخ -- اسناد و مدارک

نوع: ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ ق.

شماره افزود: زاده، محمدحسن، ۱۳۵۱ -

رده بندی یکره: HV۸۲۴۶/۵۶/۲۲۵۳

رده بندی ۸۲۹-۶۳۶/۲۰۵

شماره کتابشناسی: ۳۰۴۲

نشر چهاردرخت

بیرجند - خیابان شهید مطهری - ۲۱ - کتابخانه الغدیر - نشر چهار درخت

تلفن: ۲۲۳۴۷۸۰ - ۰۶۱ - ۵۶۱ ۷۱۵۵ - ۰۹۱۵

www.4drakht.ir

تاریخ نظمیه بیرجند در دوره قاجار

نویسندگان: علی نجف‌زاده، محمدحسن الهی‌زاده

ناشر: نشر چهار درخت

چاپ اول: ۱۳۹۳

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

طرح جلد: سمانه صادقی

محل نشر: بیرجند

چاپ و صحافی: چاپ گلرو

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۲۲۷-۹-۱

قیمت: ۱۴۰۰۰۰ ریال

کلیه حقوق این اثر متعلق به مؤلفین می‌باشد.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۹
منبع شناسی نظمیہ بیرجند.....	۱۲
اهمیت اسناد آرشیوی.....	۱۲
الف) طبقه بندی اسناد و مدارک نظمیہ بیرجند.....	۱۳
ب) قابلیت سنجی استاد نظمیہ بیرجند.....	۲۰

بخش اول نظمیہ بیرجند

فصل اول شکل گیری نظم در ایران

شکل گیری نظمیہ ایران.....	۳۱
مستشاران سوندی در نظمیہ تهران.....	۳۴
نظمیہ خراسان.....	۳۶
مستشاران سوندی در نظمیہ مشهد.....	۴۱

فصل دوم تاسیس نظمیہ در بیرجند

شکل گیری و انحلال احتسابیہ.....	۴۷
ضرورت های شکل گیری نظمیہ.....	۵۵
اقدامات محسن و کیلی برای تشکیل نظمیہ.....	۵۷
اقدامات کلنل رضا برای تشکیل نظمیہ.....	۵۹
محل استقرار نظمیہ.....	۶۲
نظامنامه نظمیہ بیرجند.....	۶۷

۷۰.....	تشکیل کمیسیری بازار بیرجند.....
---------	---------------------------------

فصل سوم پرسنل نظمیه بیرجند

۷۷.....	استخدام در نظمیه.....
۸۶.....	فرارینانها نظمیه.....
۹۰.....	اعراج آن‌ها از نظمیه.....

فصل چهارم اسباب نظمیه بیرجند

۱۰۱.....	پزشک نظمیه.....
۱۰۳.....	تهیه لباس نظمیه.....
۱۱۷.....	تفنگ‌های نظمیه.....
۱۱۹.....	زندان نظمیه.....
۱۲۶.....	هزینه‌های نظمیه.....

بخش دوم عملکرد نظمیه بیرجند

فصل اول فعالیت اجتماعی و امنیتی نظمیه

۱۳۵.....	شیپور شبانه.....
۱۳۸.....	نظارت بر فعالیت‌های اجتماعی.....
۱۴۲.....	امنیت و سرقت.....

فصل دوم نظارت نظمیه بر بازار

۱۵۵.....	فعالیت‌های اقتصادی و نظمیه.....
----------	---------------------------------

نظارت بر تجارت نفت	۱۵۶
نظارت بر تامین گوشت	۱۶۰
نظارت بر تجارت کشک و روغن	۱۶۳
نظارت بر میوه فروش ها	۱۶۵
نظارت تجارت قند	۱۶۷
نظارت بر رزاق عمومی	۱۷۲
نظارت بر کهنه ها	۱۷۵
نظارت بر ساخت و ساز بازار	۱۷۶

فصل سوم تعاملات نظمیه و کنسولگری ها

نظمیه و اداره توپخانه	۱۸۳
نظمیه و اداره مالیه	۱۸۷
نظمیه و کنسولگری های خارجی	۱۹۱

بخش سوم اسناد نظمیه بیرجند

فهرست تفصیلی اسناد نظمیه	۱۹۷
متن اسناد نظمیه بیرجند	۲۰۱
تصویر اسناد نظمیه بیرجند	۲۷۵

مقدمه

تامین نظم و امنیت از نیازهای ضروری جوامع بشری است و شکل‌گیری نهادهای انتظامی قدمت طولانی دارد و در طول تاریخ حکومت‌ها و اقوام گوناگون برای حفظ آرامش و آسایش مردمان و تثبیت اوضاع اجتماعی و اقتصادی شهرها ساختارهایی ایجاد کرده‌اند.

تامین امنیت در ایران نیز به گذشته‌های دور برمی‌گردد و در دوره‌های مختلف تاریخ ایران داروغه‌ها و گزمن نقش مهمی در برقراری امنیت شهرها داشتند. تامین امنیت تهران در دوره ناصرالدین‌شاه و با در نظر گرفتن دستاوردهای تمدن غرب در زمینه نظم و امنیت مورد توجه قرار گرفت. با بروز انقلاب مشروطه نیاز به بهبود و تعدیل نظامیه بیش از پیش احساس شد؛ لذا نظامیه مجدداً سازماندهی و منابع مالی جدید برای تامین بودجه آن در نظر گرفته شد. در همین راستا از مستشاران سوئدی برای ایجاد نظامیه نوین استفاده شد و عدلیه از افسران سوئدی به استخدام نظامیه درآمدند. آنان نقش مهمی در سازماندهی نظامیه ایران در میان پایتخت و حکومت قاجار ایفا کردند. در خراسان، شهرهای مشهد، سبزوار، بجنورد و بیرجند از اداره نظامیه برخوردار شدند.

بیرجند، مرکز حکومت قایمات پس از مشروطیت از نیروی قظمیه جدید برخوردار گردید. ابتدا نیروهای احتسابیه مسئول تامین امنیت بودند. لکن بروز مشکلات مالی و کشته شدن میرزا ابراهیم خان رئیس اداره مالیه توسط نیروهای پلیس احتسابیه، اداره مالیه منحل شد و بار دیگر داروغه مسئول تامین امنیت گردید. در سال‌های ۱۲۹۱ و ۱۲۹۳ هـ.ش. ریاست اداره مالیه به دست محسن خان وکیلی و سپس کلنل رضا پیشکاران مالیه قایمات برای ایجاد نیروی قظمیه در بیرجند صورت گرفت که در نهایت پس از بازگشت شوکت الملک دوم از تهران در سال ۱۲۹۶ هـ.ش. به نتیجه رسید و علاوه بر اداره نظامیه بیرجند به ریاست میرزا عبدالله خان شروع به کار کرد. تشکیلات نظامیه بیرجند تا سال ۱۳۰۰ هـ.ش. که شهربانی ایجاد شد، فعال بود.

کتاب تاریخ نظامیه بیرجند در دوره قاجار بر محور فعالیت‌های صورت گرفته جهت ایجاد نظامیه و تاریخ تحولات این اداره از سال ۱۲۹۱ هـ.ش. تا سال ۱۳۰۰ هـ.ش. تنظیم و براساس اسناد منتشر نشده مرکز اسناد آستان قدس رضوی بصورت تحلیلی تألیف شده است. جایگاه و اهمیت اسناد در پژوهش‌های تاریخی، بر کسی پوشیده نیست و از آنجا که تاریخ محلی بیرجند با ضعف داده‌های تاریخ‌نگاری مواجه است اسناد باقی مانده از دوره قاجار در بازشناسی تاریخ و اوضاع اجتماعی، فرهنگی و سیاسی

منطقه مهم ترین منبع به شمار می آیند. از اینرو در پژوهش حاضر مبحثی اولیه با عنوان منبع شناسی به منظور بررسی جایگاه اسناد نظمیه بیرجند در شناخت تاریخ این اداره و اوضاع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی منطقه اختصاص یافته است.

کتاب حاضر شامل دو قسمت تحلیلی و اسنادی است. قسمت تحلیلی در قالب دو بخش آمده است بخش اول با عنوان نظمیه بیرجند، به تشریح وضعیت نظمیه در بیرجند پرداخته و در قالب چهار فصل تنظیم شده است. در فصل اول تاریخچه نظمیه ایران و خراسان در دوره قاجار و نقش مستشاران سوئدی در سازماندهی نظمیه ایران به اختصار آمده است. فصل دوم به بررسی چگونگی تاسیس نظمیه بیرجند از زمان شکل گیری محال احتساییه، ضرورت های تشکیل نظمیه در بیرجند، اقدامات محسن و کیلی و کلنل رضا برای احکام نظمیه، محل استقرار نظمیه بیرجند، نظامنامه نظمیه بیرجند و مقایسه آن با نظامنامه نظمیه تهران و نهایتاً چگونگی تشکیل کمیسری بازار بیرجند می پردازد. در فصل سوم وضعیت پرسنل و نیروی انسانی نظمیه را لحاظ استخدام، شرایط و مقررات جذب، علل فرار برخی از اعضا و اخراج نیروهای ناکارآمد مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل چهارم ساختار اداری نظمیه مورد توجه بوده و نقش و جایگاه پزشک نظمیه در اسناد، مداوا و اخراج نیروها، شیوه تهیه لباس، پوتین و کلاه برای آژان ها، مشکلات تامین تغذیه برای نظمیه، زندان نظمیه و مشخصات زندانی ها، حقوق نیروهای نظمیه و مشکلات تاخیر در پرداخت حقوق، تامین هزینه های جاری و متفرقه اداره نظمیه مباحث عمده آن هستند.

بخش دوم به بررسی عملکرد نظمیه بیرجند اختصاص یافته و در سه فصل جزئیات آن مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل اول فعالیت های اجتماعی و امنیتی نظمیه، شیوه زندان، قرق شبانه، مبارزه با سرقت و نیز برخی فعالیت های اجتماعی نظیر کفن و دفن مردگان آمده است. در فصل دوم نظارت بر فعالیت اقتصادی مانند خرید و فروش نفت، قند، گوشت، کشک، روغن، لبنیات، دمنوش، روغن، ارزاق عمومی، ساخت و ساز در بازار و سنگ فرش معابر بررسی شده است. در فصل سوم تعامل اداره نظمیه با سایر ادارات فعال در بیرجند نظیر توپخانه و مالیه و کنسولگری های روس و انگلیس آمده است.

در قسمت دوم کتاب که در قالب بخش سوم تنظیم شده است، ۷۰ سند منتشر نشده در موضوعات مختلف درباره نظمیه بیرجند به عنوان نمونه گزینش شده است که شامل موضوعات زیر است: نظامنامه نظمیه، گزارش های محرمانه نظمیه، اعلامیه ها، اطلاعیه ها، قرارداد دوخت لباس، لیست داوطلبان

استخدام در نظمیه، لیست وضعیت آزان‌ها از لحاظ اعتیاد، فهرست زندانی‌های نظمیه، فهرست متخلفین، لیست حقوق و دستمزد، مخارج سالیانه متفرقه اداره نظمیه و نمونه باز جویی از مهم‌ترین این اسناد می‌باشد. در ضمیمه نیز تصویر ۲۲ برگ سند از نظمیه بیرجند آمده است.

در پایان بر خود لازم می‌دانیم همکاری صمیمانه‌ی آقایان ابوالفضل حسن آبادی مدیریت محترم بخش اسناد و مطبوعات کتابخانه مرکزی آستان قدس، مهدی حسامی و کاظم جهانگیری کارشناسان محترم بخش اسناد کتابخانه مرکزی آستان قدس تشکر و قدردانی نمائیم. همچنین از سرکار خانم سمانه بهادری که زحمت طراحی جلد کتاب را بر عهده داشتند، سپاسگزاریم.

علی نجف زاده - محمد حسن الهی زاده

زمستان ۱۳۹۲

منبع شناسی نظمیه بیرجند

اهمیت اسناد آرشیوی

منابع و مآخذی که در تدوین تاریخ مورد استفاده قرار می‌گیرد اثر نظر کلی به پنج گروه قابل تقسیم است الف) منابع ذهنی یا خاطرات و مشاهدات ب) منابع باستانه‌شناسی ج) منابع تصویری و ترسیمی شامل عکس و نقاشی د) منابع کتبی شامل کتاب‌ها و روزنامه‌ها ه) مدارک آرشیوی یا اسناد تاریخی (مجموعه مقامی، ۱۳۵۰، ۴). مدارک آرشیوی شامل مجموعه نوشته‌ها و اوراقی است که خود حاصل فعالیت‌های مؤثر و مستمر دیوان‌های سابق و ادارات کنونی هستند و مندرجات آنها از نظر نحوه بهره‌برداری دارای دو گونه ارزش اداری و تحقیقی است. اسناد تاریخی از لحاظ شکل شامل کلیه فرمان‌ها، مکاتبات اداری، نوشته‌های اداری، مالی، گزارش‌های اقتصادی، فرهنگی، نظامی و برخی نوشته‌های شخصی است (پیشین، ۸).

اسناد آرشیوی حاوی منابع مهمی درباره مسائل تاریخی، فرهنگی، هنری، سیاسی، اقتصادی، جغرافیایی، اجتماعی، قضایی، نظامی و رجال‌شناسی هستند که چنانچه طبق اصول و موازین علمی مورد استفاده و بررسی قرار گیرند، می‌تواند بسیاری از مسائل فراموش شده در فرهنگ و تمدن و رویدادهای حقیقی و ناشناخته در تاریخ را از لابلای سطور و خطوط پیچیده روشن سازند (روستا، ۱۳۸۹، ۱۴۳). اصالت و اعتباری که در مدارک اسناد تاریخی وجود دارد در روش تحقیق و نگارش تاریخی نیز رفته رفته تغییری حاصل کرده و موجب شده که صاحب‌نظران، تاریخ را از دید تازه‌تری بررسی نمایند (قائم مقامی، ۱۳۵۰، ۷).

ارزش اسناد آرشیوی از سه بعد اداری، تاریخی و فرهنگی قابل توجه است. ارزش اداری اسناد از این جهت مطرح است که پرونده‌های آرشیوی تا مدت‌ها مورد مراجعه متقاضیان است و حافظه سازمان امور اداری محسوب می‌شوند (فدایی عراقی، ۱۳۷۷، ۳۰). آنچه از مدارک آرشیوی استنباط می‌شود طرز مکاتبات و اصطلاحات اداری، وضع اقتصادی و مالی شامل اقسام مالیات، ترتیبات محاسبات، وضع داد و ستد، مسائل کشاورزی و دامپروری، طرز رفتار کارکنان و ماموران دولتی با مردم، مسائل اجتماعی و اصناف و... است (پیشین، ۹).

ارزش تاریخی اسناد آرشیوی به مراتب مهم‌تر از ارزش اداری آن است. با توجه به این اهمیت در برخی موارد تنها می‌توان با اتکا به اسناد، تاریخ را بررسی و بازسازی کرد، زیرا سایر منابع اطلاعات